

Oswald Spengler

Autor: Gregory Ritter

Západní akademici i žurnalisté rádi píší o islámu spousty nesmyslů. Částečně za to může skromná nabídka kvalitních informací a snadná dostupnost záplavy povrchních, politicky motivovaných nesmyslů. Skutečným problémem však je, že se tito lidé nedívají správným směrem. Západní odborníci a komentátoři na dějiny nazírají zjednodušujícím pohledem jako na příběh lidského pokroku. Pro euroamerické dějiny se snad jedná o přiměřeně dobrý nebo přinejmenším použitelný model, který se však při aplikaci na dějiny islámu naprosto rozkládá. Vzepětí islámu jako by přímo odpovídala západním krizím a naopak. Kvůli „pokrokářskému“ modelu si Západané ohledně islámských dějin neustále kladou nesprávné otázky: „Kde se to pokazilo?“ „Proč Střední východ nepřestává sužovat násilí?“ „Kdy islám konečně přijme za své moderní politické a etické zásady?“

Jejich pomýlená kritika zpravidla přichází ve dvou základních variantách: liberální a reakcionářské. Obě strany vyznávají zjednodušující chápání dějin jako po tisíciletí probíhající celosvětový pokrok lidského ducha. Každá strana však ke svému subjektu přistupuje s odlišnými pohnutkami. Podle očekávání převládající liberální pozice pracuje s přirozenou dobrotou všech lidí. „Islám je mír“ (*heslo, z něhož se protáčejí panenky*). S pocitem uspokojení tak snášejí domnělé příklady klubajícího se modernismu, jako třeba toleranci (v nejužším slova smyslu) náboženských menšin nejranějšími muslimskými vládci. S podobným pocitem uspokojení porovnávají tyto epizodní události s údajně nepolevujícím fanatismem Evropanů a Američanů, táhnoucím se od středověku přes ranou i pozdní modernu až po (a včetně) minulý týden. Tento růžový islamofilní obrázek však nemá se skutečným islámem mnoho společného – jde jen o další z nesčetných pomyslných holí pro bití psa euroamerického historického povědomí.

Vládnoucí liberální pozice však čelí jistě kritice ze strany reakcionářů. Na místě je však mluvit spíše o „reakcionářích“ jelikož k islámu nezastávají skutečnou promyšlenou pozici – jen vědí, že liberálové se mýlí, a tak se reflexivně brání. Volí k tomu hyperkritiku vyžívající se v popírání dávno prokázaných faktů a trendů historie islámu, které mají kromě vyvrácení tezí islamofilů jen minimální či žádné opodstatnění. S přihlédnutím k současné situaci v našem kulturním okruhu je tento omyl pochopitelný. Reakční zápal je však dovádí až k obraně neobhajitelných pozic. Většina z nich má postranní motivy – u některých prožidovský

fanatismus, u jiných omlouvání imperialismu nebo ideologická oddanost demokracii. Jeden nedostatek však sdílejí: chybí jim zdravé, faustovské odhodlání nalézat všeobecně platnou Pravdu – bez ohledu na to, jestli se nám dosažené poznatky líbí či ne.

Oba postupy selhávají hned ze dvou důvodů. Zaprvé ani jeden z nich nepřistupuje ke svému objektu zkoumání s náležitým, tj. „příznivě nakloněným, ale kritickým“ rozpoložením. Dobrý student se musí snažit pochopit kulturu „jejími vlastními slovy“ – naučit se její jazyky, číst o její kultuře a dějinách a přitom si představovat věci z její perspektivy. Teprve když se mu to povede, může hodnotit její morálku, kulturní počiny a celkový historický význam. Tímto způsobem pracovali velcí orientalisté přelomu 19. a 20. století: porozumění islámské civilizace věnovali nesmírné intelektuální úsilí, přesto se nebáli kritizovat její nedostatky. Liberálům chybí schopnost kritizovat, reakcionářům pak sympatie.

Zadruhé jsou liberálové i reakcionáři slepí k otázkám filozofie dějin. Z nepozornosti propadají přesvědčení o nekonečném pochodu dějin kupředu, existuje však i lepší způsob. Před sto lety přišel Oswald Spengler s novým přístupem k historické debatě, když zavrhl myšlenku pokroku (přinejmenším v jejím obecně rozšířeném pojetí). Jeho „koperníkovská revoluce“ v historickém myšlení přinesla úplné zázraky na poli studií klasické civilizace a Evropy, ještě účinnější se však ukázala při výkladu smyslu dějin Blízkého východu. Spengler se místo času zaměřil na Kultury. S využitím jeho poznatků tedy poznáváme nesmyslnost většiny otázek pokládaných dnešními komentátory a můžeme začít nahlížet na islám v jeho skutečné podobě.

Magická reformace

Spengler odmítl důraz konvenční historické vědy na náboženství a společnost, které chápal pouze jako vnějškové projevy čehosi hlubšího – Kultury. Ty jsou v jeho myšlení souborem lidí sdílejících nahlížení na svět. Toto nahlížení – duch Kultury – ji pohání k vytvoření či přijetí „náboženství.“ „Náboženství“ je pak jen vnějším vyjádřením náhledu na svět, zahrnuje v sobě mj. modlitební rituály, náboženskou architekturu, kaligrafii či sochařství. A tak například jak euroameričtí, tak korejští evangelíci sice mohou být „křesťany,“ ale jelikož se navzdory nominálně sdílenému náboženství jejich náhled na svět dramaticky liší, nepatří k téže Kultuře. Dnešní americký protestant má duchovně víc společného se severským pohanem z 9. století než s moderním korejským konvertitou – i přesto, že se hlásí ke stejné doktríně. Kultury tvoří základní jednotky analýzy dějin.

Islám patří k tzv. „magické“ Kultuře. V *Zániku Západu* Spengler k této Kultuře řadí nejen muslimské Araby, ale také řadu předislámských středovýchodních skupin jako babylonské Židy, zoroastriány, koptské a syrské křesťany – spolu se synkretickými/kacířskými skupinami jako byli manichejci. Kultura vznikla někdy v Kristově době a trvala do 12. století, kdy protiracionalistický myslitel **al-Ghazálí** uštědřil nenapravitelnou ránu magickým filozofickým spekulacím. Veškeré další magické dějiny už podle Spenglera spadají do kategorie „civilizace“ – velikášské, bombastické, imperiální, ale neplodné. Kultura se naplnila, vyčerpala, a tak už z magického náhledu na svět nemůže vzejít žádná nová filozofická nebo náboženská myšlenka.

Zrození islámu tedy není tolik ustanovením nového náboženství, jako spíš revolucí v magickém náboženském myšlení – a tím pádem analogií západní reformace křesťanství. Podobně jako Luther kázal i Mohamed puritánskou systematizaci dřívějších proudů duchovního myšlení své Kultury. Oba byli protiklerikálními a ikonoklastickými reformátory, kteří vyzývali své stoupence k vytvoření osobnějšího vztahu s Bohem. Oba vytvořili masám přístupné spisky – Luther překlady Bible do místního jazyka a Mohamed sepsáním andělských „zjevení“ v podobě snadno zapamatovatelné veršované prózy. Po smrti obou mužů došlo ke sjednocení jejich Kultur pod praporem potlačení předcházejících vyznání a současně i ke vzniku celé laviny nejrůznějších herezí. Puritánská hnutí vyvolala bouři, na jejímž čele poreformační Evropané a postislámští mágové ve fanatické explozi náboženské vášně dobyli půl světa – porovnejte to s náboženskými a koloniálními evropskými válkami 16. a 17. století.

Obě hnutí se z velké části snažila očistit svou kulturu od cizího vlivu. I když úplně nevymizel, byl helénistický vliv na Blízkém východě v průběhu několika prvních islámských století výrazně utlumen. Dlouhodobá *lingua franca* východního Středomoří řečtina vymřela nejprve v Egyptě a Sýrii, a později také v Anatólii. Řečeno se Spenglerem ukončil islám helénistickou pseudomorfózou (zdánlivý rozvoj) rané magické Kultury a umožnil ji nalézt svou skutečnou formu. Stejně tak nabyta severní Evropa po Lutherovi svobodu hledat a nalézat cestu vlastního kulturního rozvoje. Sever, osvobozený od Říma, prošel svou vlastní renesancí. Florencii a Řím nahradily Norimberk, Rotterdam a Výmar. Italské barokní skladatele v nemalé míře vyrovnali a překonali velikáni jako Bach či Händel. Mohamed tedy není islámským Ježíšem, ale Lutherem a jeho hnutí – islám – je puritánskou systematizací ranějších proudů magického ducha.

Islám potřebuje reformaci

Výše uvedené stojí v přímém rozporu s obecně zažitými představami. Masmédia, pochopitelně bez nějakého hlubšího pochopení dějinného místa islámu, propagují hesla jako „Islám potřebuje reformaci“ (viz např. **Wall Street Journal** a **Huffington Post**). Na první pohled to dává smysl. Podle obecně přijímaných historických poznatků srovnáváme Mohameda s Ježíšem coby dva zakladatele světových náboženství. Z toho logicky plyne, že islám – který vznikl o několik století později – čeká v brzké budoucnosti reformace. Mohamed ostatně utekl do Medíny před 14. stoletími, což se přibližně rovná době oddělující Ježíše od Martina Luthera. Předreformační církev povrchnímu pozorovateli může připomínat současný islám.

Při pečlivějším zkoumání dějin se ovšem srovnání Ježíše s Mohamedem stává neudržitelným. V kontrastu současné situace Západu a Středního východu se pak analogie mezi oběma muži jeví takřka absurdně. Faustovskému člověku na Ježíšovi dávno nesejde – dekadentní Západ se po mýtech a hrdinech poohlíží mezi pantheonem svět upírajících světců Tolerance a Pokroku. Nové hrdiny je třeba označit či vytvořit: Martin Luther King a Ghándí, Anne Franková a Matka Tereza. Ježíš by se sice v podobné společnosti asi neztratil, ale v lidovém povědomí zůstává až příliš svázaný se vzdálenou minulostí. A v rámci lidového povědomí se Dějiny rovnají Pokroku – tím pádem platí, že čím hlouběji do historie jdeme, tím horší zlo tam nalezneme. Západ však ani v nejmenším nepotřebuje hrdinské ostřílené muže Lutherova stříhu, a tak ztrácí na hodnotě i jeho místo v našich dějinách.

Na Západě tolik probíraná obrozená zběsilost islámu není nezbytně plodem věroučné doktríny. Že Střední východ dosud obývají „muslimové,“ není tolik důležité jako jeho fáze dějinného vývoje. Islám prožívá svou zimu. Staletí po křížových výpravách ztratili Arabové i Peršané iniciativu. Poslední velké výboje islámu nevedli tito lidé z „centra magické kultury,“ ale Berberři, Turci a Mughalové. Tyto imperiální národy dokázaly jen o něco prodloužit agonii magického úpadku. Asi od 16. století postrádá magická kultura smysluplné dějiny. Klasická historiografie Středního východu tuto historickou prázdnotu uznává – ze 750 stran svých *Dějín Arabů* věnuje libanonský křesťanský historik Philip Hitti událostem novějším než 13. století sotva sto stran.

Co dělat?

Liberální i reakcionářské vnímání islámu je povrchní, polemické a jako historický nástroj bezcenné. Nepřispívá k pochopení vztahu mezi naší a magickou Kulturou, jelikož ta magická je ve skutečnosti před námi. Její úpadek nezačal 19. stoletím, ale už jedenáctým. K reformaci u nich nedošlo v šestnáctém ale už v 7. století.

A kde se dnes nacházíme my? Současná situace připomíná křížové výpravy s převrácenými rolami. Podobně jako i islám 12. století dospěl Západ za svůj zenit. Náš duch zmírá a naše filozofie i umění ustrnuly. Jen stěží dokážeme proti hrozbám zvenčí sebrat potřebnou sílu k boji za vlastní záchranu. Podobně jako Evropa dvanáctého století je dnešní Střední východ směsicí mladých, energických a agresivních národů.

Na co se tedy máme připravit? Vydá-li se Západ podobnou cestou jako islám po roce 1100, je s námi amen. Přestože se totiž islámu podařilo křížáky vytlačit a na svém východním i západním pomezí se pustil do protiofenzivy, povedlo se mu to jedině díky injekci čerstvé krve polobarbarských konvertitů. Tyto divoké národy sice přijaly vnějškové formy magické kultury – islámu – ale její duchovní energii oživit nedokázaly.

V rozporu s obecně rozšířenou představou tedy před Západem nestojí prastarý náboženský nepřítel. Islám zemřel už před staletími – dovolávání se jeho doktrín se dnes stalo naprosto povrchním. Arabové se už po století potácejí v duchovním marasmu a zchátralosti. „Uprchlíky“ nepohání náboženský zápal, ale prostá chtivost, žádost a závist. Spíše než náboženské fanatiky připomínají zombie. Bezduší a sešlí, zaplavují poslední civilizaci dějin. Zbývá v nás dost ducha na to udělat, co je třeba?

Literatura:

Holland, Tom. *In the Shadow of the Sword: The Birth of Islam and the Rise of the Global Arab Empire*. New York: Doubleday, 2012.

Spengler, Oswald. *The Decline of the West: Perspectives of World-history*. Vol. 2 (překl. Charles Francis Atkinson). New York: Alfred A. Knopf, 1957.

Úvaha Gregoryho Rittera *Islam: The Magian Revolution* vyšla 29. června 2016 na webu Radix

Journal.